

Rapport

HOE DENKT DE NEDERLANDER NU OVER HET KLIMAAT?

Oktober 2019

Onderzoek i.o.v. Human, i.s.m. Milieudefensie

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019GM Amsterdam

Rapportnummer

2019/152

Datum

Oktober 2019

Opdrachtgever

Human / Milieudefensie

Auteurs

Peter Kanne
Wietse van Engeland

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron (I&O Research) duidelijk wordt vermeld.

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	6
1.1 Doel van het onderzoek en opdrachtgever	6
1.2 Onderzoeksverantwoording	6
1.3 Leeswijzer	6
2. Belangrijkste uitkomsten	8
3. Zorgen over het klimaat	12
3.1 Zeven op tien Nederlanders maken zich zorgen over klimaatverandering	12
3.2 Een op drie Nederlanders pessimistisch over toekomst	12
3.3 Bijna helft Nederlanders wil dat kabinet meer doet	13
3.4 Vooral bedrijfsleven moet meer doen; 'ik zelf' doe genoeg	14
3.5 Meninge n over klimaatverandering	15
3.6 Gedrag aangepast. Hoe?	17
3.7 Boeren moeten eerlijke prijs krijgen voor hun producten	19
4. Wonen	21
4.1 Op de hoogte van verduurzaming?	21
4.2 Aandeel met concrete verduurzamingsplannen gestegen	22
4.3 Helft Nederlanders maakt zich zorgen om kosten verduurzaming woning	23
4.4 Vertrouwen in rendement isolatie iets gedaald	24
4.5 Praktische belemmeringen	25
5. Mobiliteit	27
5.1 Welke vervoermiddelen gebruikt men?	27
5.2 Een op drie overweegt aanschaf elektrische auto	27
5.3 Vlieggedrag	28
5.4 'Vliegwroeging' iets toegenomen: een op vijf voelt zich schuldig	29
5.5 Helft Nederlanders zou voor trein kiezen als prijzen gelijk zijn	30
5.6 Draagvlak voor verlagen maximumsnelheid toegenomen	31
5.7 Vooral investeren in openbaar vervoer	32

6.	Vlees eten.....	34
6.1	Helft Nederlanders eet iedere dag vlees of vis	34
6.2	Meeste mensen eten tussen 50 en 100 gram vlees per dag	35
6.3	Vleeswroeging en minder vlees eten	36

1

HOOFDSTUK

Inleiding

1. Inleiding

1.1 Doel van het onderzoek en opdrachtgever

In dit onderzoek achterhalen we hoe Nederlanders denken over het klimaat, welk gedrag ze vertonen en hoe zich dit de afgelopen tien maanden ontwikkeld heeft.

Dit onderzoek heeft I&O Research uitgevoerd in opdracht van HUMAN, in samenwerking met Milieudefensie, in het kader van 'De week van het klimaat'.

1.2 Onderzoeksverantwoording

Steekproef en weging

I&O Research voerde een landelijk representatief onderzoek uit onder 1.756 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het onderzoek liep van donderdag 10 tot en met dinsdagochtend 15 oktober 2019. De resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (n=1.599). Daarnaast zijn 157 deelnemers via PanelClix benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek.

Uitnodiging

De tekst van de uitnodigingsmail was:

"In deze enquête hebben we vragen over klimaatverandering, verduurzaming, landbouw en de landelijke politiek."

De opdrachtgevers (HUMAN en Milieudefensie) zijn daarbij niet genoemd.

1.3 Leeswijzer

- Hoofdstuk 1 is de inleiding
- In hoofdstuk 2 worden de belangrijkste uitkomsten samengevat
- Verder zijn de hoofdstukken ingedeeld naar thema:
 - Hoofdstuk 3 gaat over de zorgen die Nederlanders hebben over het klimaat en hoe ze denken over wie er aan zet is
 - Hoofdstuk 4 heeft betrekking op democratie, acties en demonstraties
 - In hoofdstuk 5 gaat het over wonen en isoatiemaatregelen
 - In hoofdstuk 6 gaat het over mobiliteit: autorijden en vliegen
 - Hoofdstuk 7 gaat over het wel of niet eten van vlees.

2

HOOFDSTUK

Belangrijkste uitkomsten

2. Belangrijkste uitkomsten

Zeven op tien Nederlanders maken zich zorgen over klimaatverandering

Op dit moment maken zeven op de tien Nederlanders (69%) zich zorgen over de klimaatverandering. Tien maanden geleden was dat nog bijna 80 procent (78%).

Een op de drie (31%) is echt pessimistisch: zij zien het somber in (24%) of, nog erger, denken dat we onherroepelijk op een klimaatramp afstevenen (7%). Met name jongeren (18-24 jaar) zijn somber.

Vooraf bedrijfsleven en overheid moeten meer doen; 'ik zelf' doe genoeg

Maar liefst driekwart (75%) van de Nederlanders vindt dat het bedrijfsleven meer moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.

Bijna de helft van de Nederlanders (47%) vindt dat het kabinet-Rutte meer zou moeten doen. Begin dit jaar zagen we het aandeel dat vindt dat het kabinet juist minder zou moeten doen toenemen (nadat de klimaatplannen concreter begonnen te worden; van 6% eind 2016 naar 13% in januari en 19% in februari), maar dit aandeel lijkt zich nu te stabiliseren (17%). De polarisatie die we in de eerste helft van dit jaar zagen, neemt dus vooralsnog niet verder toe.

Van zichzelf vindt het grootste deel van de Nederlanders (54%) dat ze genoeg doen. Ruim een derde (37%) vindt dat ze meer moet doen.

Negen op tien vinden dat boeren een eerlijke prijs moeten krijgen

Over één onderwerp zijn Nederlanders het (bijna) unaniem eens: boeren moeten een eerlijke prijs krijgen voor hun producten, zodat ze kunnen verduurzamen. Negen op de tien kiezers (89%) zijn het hier mee eens.

WONEN

Aandeel met concrete verduurzamingsplannen woning gestegen

De meerderheid van de Nederlanders (85%) zegt goed tot redelijk goed op de hoogte te zijn van manieren waarop ze hun huis kunnen verduurzamen.

Een op drie Nederlanders zegt nu concrete plannen te hebben om de woning daadwerkelijk energiezuiniger te maken. In januari was dat nog een kwart. Woningbezitters hebben met name vaker plannen om zonnepanelen te laten installeren (van 7% in februari naar 15% nu) of hun dak te isoleren (van 3% naar 7%).

Kosten vaak belemmering voor verduurzaming

De helft van de Nederlanders ziet de kosten als een belemmering om het huis te verduurzamen. Ruim vier op de tien Nederlanders (42%) stellen dat het startbedrag voor het verduurzamen van de woning voor hen te hoog is.

Vier op tien Nederlanders (42%) vinden dat mensen met lage inkomens moeten worden ontzien als het gaat om de kosten voor het klimaat.

MOBILITEIT

Een op drie overweegt aanschaf elektrische auto

Een derde van de Nederlanders (34%) overweegt de aanschaf van een elektrische auto. Een klein deel heeft concrete plannen om een elektrische auto aan te schaffen: 1 procent zegt dit binnen enkele maanden te doen, 2 procent binnen een jaar en 6 procent binnen enkele jaren.

Draagvlak voor verlagen maximumsnelheid toegenomen

In januari vond bijna de helft van de Nederlanders (48%) dat de maximumsnelheid op snelwegen terug mag naar 120 kilometer. Inmiddels is bijna twee derde daar voor (63%).

Bijna de helft (46%) van de Nederlanders is voor het terugbrengen van de maximumsnelheid naar 100 kilometer. Dit was 31 procent in januari.

'Vliegwroeging' iets toegenomen

De helft van de Nederlanders vloog de afgelopen twee jaar minimaal één keer. Gemiddeld vliegt men 0,7 keer per jaar (inclusief degenen die niet vliegen). Degenen die vliegen, vliegen gemiddeld 1,4 keer per jaar.

Het aandeel dat zich schuldig voelt als ze vliegen ('vliegwroeging') steeg van 13 procent in januari naar 18 procent in oktober. Toch voelen nog steeds de meeste mensen zich niet schuldig wanneer zij vliegen.

Meer mensen voor duurdere vliegtickets

Bijna vier op de tien Nederlanders (38%) vinden dat de prijs voor Europese vluchten verdubbeld moet worden. Ook dit is een significante toename ten opzichte van januari, toen 33 procent van de Nederlanders het eens was met de stelling.

Helft Nederlanders zou voor trein kiezen als prijzen gelijk zijn

Het merendeel van de Nederlanders (54%) zegt dat zij zeker met de trein zouden gaan als de prijzen voor trein- en vliegtickets gelijk zouden zijn.

Overheid moet vooral investeren in openbaar vervoer

Om de mobiliteit te verbeteren kan de overheid in een aantal dingen investeren. Om te bepalen waar Nederlanders prioriteit aan geven hebben we hen gevraagd 100 punten te verdelen over drie zaken waar de overheid in kan investeren: de auto (wegennet, verkeerslichten), het openbaar vervoer (trein, tram, metro, bus) en de fiets (fietspaden, elektrische fiets). Gemiddeld zeggen Nederlanders dat de overheid vooral in het openbaar vervoer moet investeren: 43 punten van de 100 zouden hieraan besteed moeten worden. Investerings in de auto (30 punten) en fiets (27 punten) volgen op afstand.

Het openbaar vervoer krijgt van bijna alle kiezersgroepen (met uitzondering van PVV- en FvD-kiezers) de meeste punten. Maar het meest van kiezers van GroenLinks, D66 en Partij voor de Dieren. Opvallend is dat ook VVD-kiezers het openbaar vervoer meer punten geven dan de auto.

VOEDSEL

Nog nauwelijks sprake van "vleeswroeging"

Iets minder dan de helft van de Nederlanders eet iedere dag vlees of vis (47%). Eveneens bijna de helft (46%) noemt zichzelf flexitariër. Slechts 6 procent eet helemaal geen vlees.

In vergelijking met januari lijkt het erop dat Nederlanders iets minder vlees zijn gaan eten: het aandeel mensen dat minder dan 50 gram vlees per dag eet is iets gestegen (van 8 naar 14%), terwijl het aandeel dat tussen de 100 en 200 gram vlees per dag eet iets is gedaald.

Maar er is nog geen sprake van een massale 'stoppen-met-vlees'-golf onder de vleeseters. Slechts 7 procent voelt zich schuldig als hij of zij vlees eet, min of meer gelijk aan de score in januari toen 8 procent zich schuldig voelde. 'Vleeswroeging' komt dus (nog) minder voor dan vliegwroeging. Een op de tien vleesetende Nederlanders (10%) vindt dat zij eigenlijk helemaal geen vlees meer zouden moeten eten, dit was 11 procent in januari.

Wel zeggen drie op de tien vleeseters "Ik ben van plan minder vlees te gaan eten". Dit geldt vooral voor degenen die toch al relatief weinig vlees eten en minder voor grote vleeseters (met name PVV- en CDA-stemmers). In vergelijking met januari is het aandeel dat het oneens is met deze stelling afgenomen: van 48 naar 42 procent.

3

HOOFDSTUK

Zorgen over het klimaat

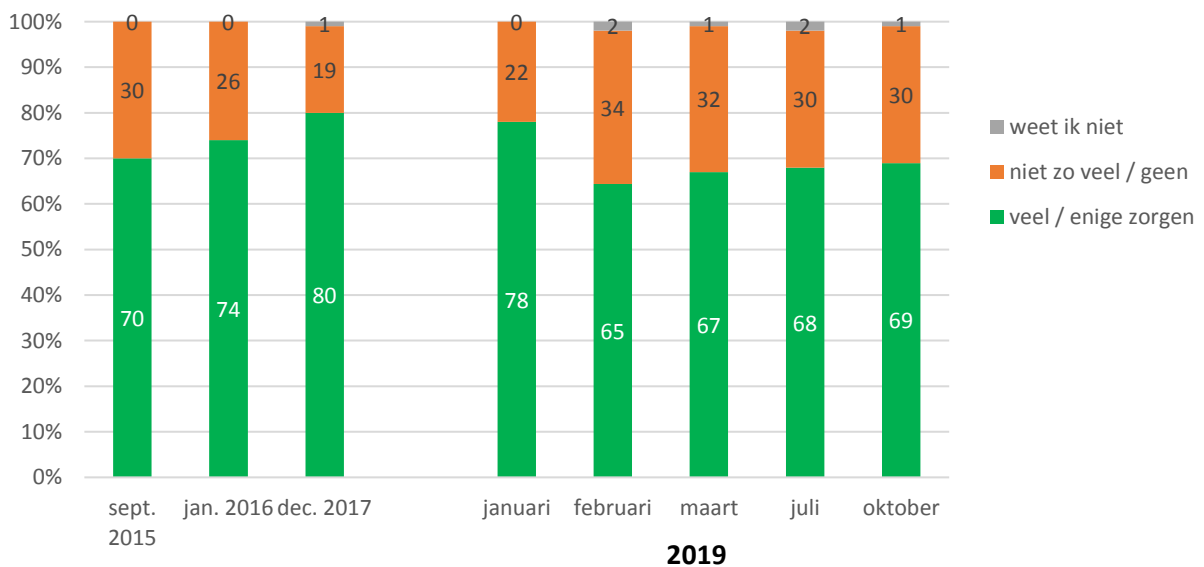
3. Zorgen over het klimaat

3.1 Zeven op tien Nederlanders maken zich zorgen over klimaatverandering

In de periode september 2015 tot eind 2017 namen de zorgen over de uitstoot van broeikasgassen toe. Eind 2015 maakte 70 procent zich zorgen, eind 2017 was dat opgelopen naar 80 procent. Begin dit jaar¹ lag dat aandeel nog dicht bij de 80 procent (78%), maar in de maanden daarna – waarin de discussie over het klimaat en het klimaatakkoord losbarste – zien we het aandeel dat zich zorgen maakt dalen (naar 65% in februari), waarna het stabiliseert op iets minder dan 70 procent (nu: 69%).

Figuur 3.1

In hoeverre maakt u zich zorgen over de uitstoot van broeikasgassen (CO₂), de klimaatverandering en de effecten daarvan voor het milieu?

3.2 Een op drie Nederlanders pessimistisch over toekomst

Op de vraag hoe men kijkt naar de toekomst, denkend aan klimaat en opwarming van de aarde, blijkt dat veel Nederlanders zich weliswaar zorgen maken over de vraag of het allemaal wel goed komt, maar toch denkt dat dat nog wel kan (43%). Een kwart (24%) ziet het somber in en 7 procent verwacht onherroepelijk een klimaatramp. In totaal ziet dus 31 procent het somber in of verwacht zelfs een klimaatramp.

In tabel 3.1 is te zien dat met name jongeren (18-24 jaar) somber zijn: 39 procent ziet het somber in of verwacht een klimaatramp.

¹ Deze meting werd uitgevoerd in de periode eind december 2018- begin januari 2019.

Tabel 3.1

Hoe kijkt u naar de toekomst als u denkt aan het klimaat en de opwarming van de aarde?

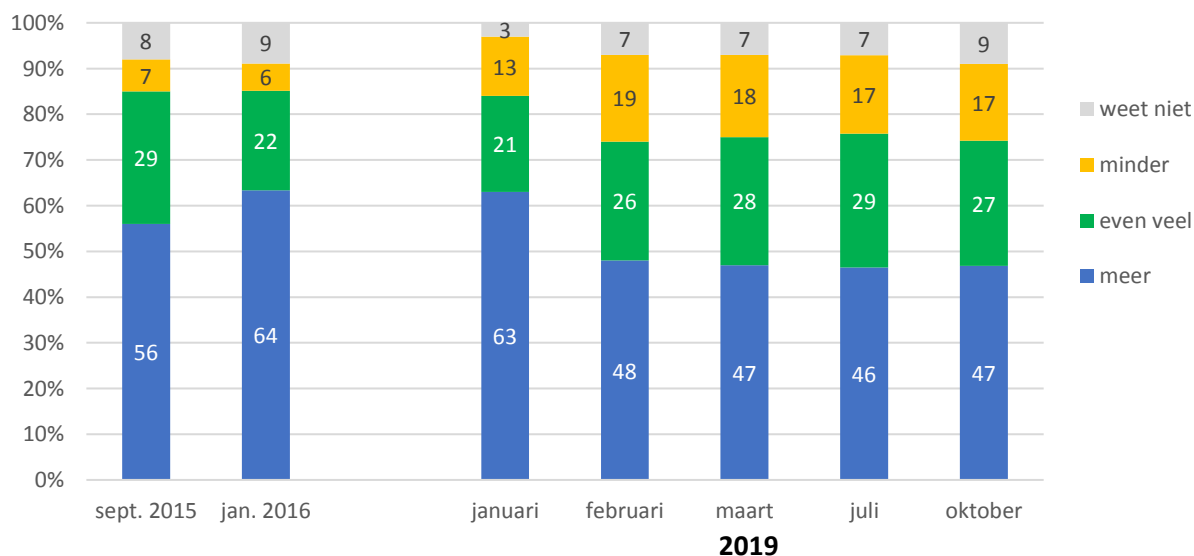
	Totaal	18-24	25-34	35-49	50-64	65+
Er is niks aan de hand	5%	2%	5%	9%	3%	3%
Het komt zeker goed	18%	14%	20%	12%	18%	22%
Ik maak me zorgen of het wel goed komt (maar dat kan nog wel)	43%	42%	40%	41%	42%	48%
Ik zie het somber in voor de aarde	24%	27%	26%	23%	25%	21%
Het komt niet goed; we stevenen onherroepelijk af op een klimaatramp	7%	12%	5%	10%	8%	4%
Weet ik niet	3%	2%	5%	5%	3%	2%
	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Somber of klimaatramp	31%	39%	31%	33%	33%	25%

3.3 Bijna helft Nederlanders wil dat kabinet meer doet

Iets minder dan de helft van de Nederlanders (47%) vindt op dit moment dat het kabinet-Rutte meer zou moeten doen om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan (rekening houdend met wat het kabinet bekend heeft gemaakt te gaan doen). Ook hier zien we een patroon waarin in 2016 het aandeel dat wilde dat er meer gedaan werd toenam (van 56 naar 64%), maar waar dit dit jaar afnam en stabiliseerde. Het aandeel dat vindt dat het kabinet juist minder zou moeten doen nam dit jaar in vergelijking met 2015 en 2016 duidelijk toe (van 7% eind 2015 naar 19% in februari, ten tijde van de Provinciale Statenverkiezingen²). Het aandeel dat de klimaatplannen van het kabinet te ver vindt gaan staat nu op 17 procent, waaruit geconcludeerd kan worden dat de polarisatie op dit onderwerp dit jaar niet verder is opgelopen.

Figuur 3.2

Vindt u dat het kabinet-Rutte meer, minder of ongeveer evenveel moet doen om de uitstoot van broeikasgassen (onder andere CO₂) te verminderen? (In vergelijking met wat het kabinet-Rutte tot nu toe bekend heeft gemaakt te gaan doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen)

² De polarisatie in de samenleving omtrent het klimaat nam toen toe, waarschijnlijk onder invloed van publicaties over oorzaken van klimaatverandering, kosten van maatregelen die klimaatverandering moeten tegengaan en Forum voor Democratie die er in de verkiezingscampagne een belangrijk thema van had gemaakt.

3.4 Vooral bedrijfsleven moet meer doen; 'ik zelf' doe genoeg

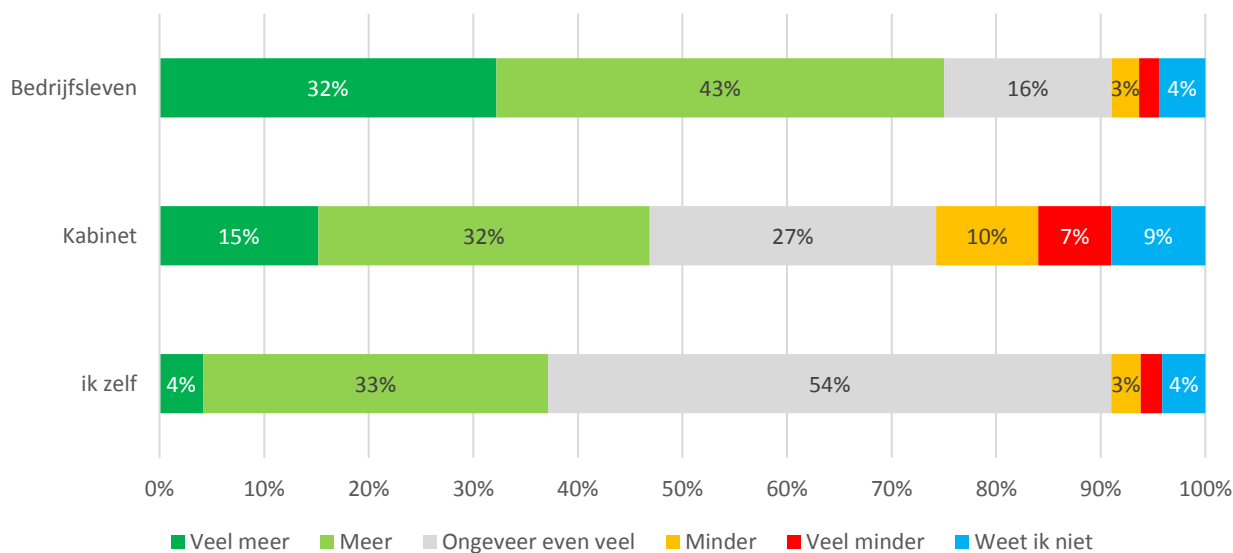
Dezelfde vraag die over het kabinet Rutte is gesteld, stelden we ook over 'het bedrijfsleven' en 'u zelf'. Het blijkt dat maar liefst driekwart (75%) van de Nederlanders vindt dat het bedrijfsleven *meer* moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, een derde (32%) vindt zelfs dat dat 'veel meer' moet zijn. Slechts 6 procent vindt dat het bedrijfsleven *minder* mag doen.

Na het bedrijfsleven volgt het kabinet Rutte, zoals we eerder zagen: bijna de helft (47%) van de Nederlanders vindt dat het kabinet Rutte meer zou moeten doen om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan. In figuur 3.6 (volgende paragraaf) zien we dat de helft (50%) van de Nederlanders vindt dat "de overheid ervoor moet zorgen dat er in winkels alleen nog duurzaam geproduceerde producten verkocht worden" (een kwart vindt van niet).

Van zichzelf vindt het grootste deel (54%) dat ze genoeg doen. Ruim een derde (37%) vindt dat ze meer moet doen, maar slechts 4 procent vindt dat dat 'veel meer' moet zijn.

Figuur 3.3

Vindt u dat het kabinet-Rutte / het bedrijfsleven / u zelf meer, minder of ongeveer evenveel moet doen om de uitstoot van broeikasgassen (onder andere CO₂) te verminderen?

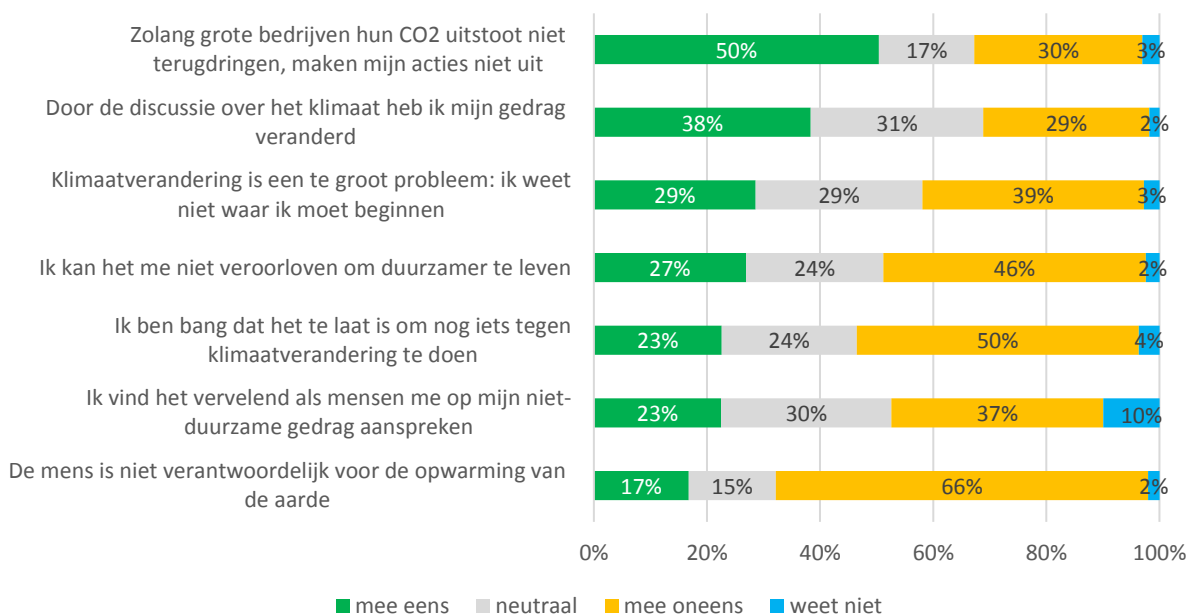
3.5 Meningen over klimaatverandering

We legden een aantal stellingen over klimaatverandering voor. Met de stelling "Zolang grote bedrijven hun CO₂-uitstoot niet terugdringen, maken mijn acties niet uit" is de helft (50%) van de Nederlanders het eens, drie op de tien zijn het er niet mee eens (zie figuur 3.4). Ook vindt maar liefst 77 procent dat "Grote bedrijven flink moeten mee gaan betalen aan klimaatoplossingen" (zie figuur 3.6).

Bijna vier op de tien (38%) zeggen hun gedrag veranderd te hebben door de discussie over het klimaat. Hiervan zegt 8 procent het 'helemaal eens' te zijn met de stelling, wat doorgaans een goede indicator is van gedrag. In de volgende paragraaf meer over het aangepaste gedrag.

Figuur 3.4

Eens of oneens met deze stellingen (basis: allen)

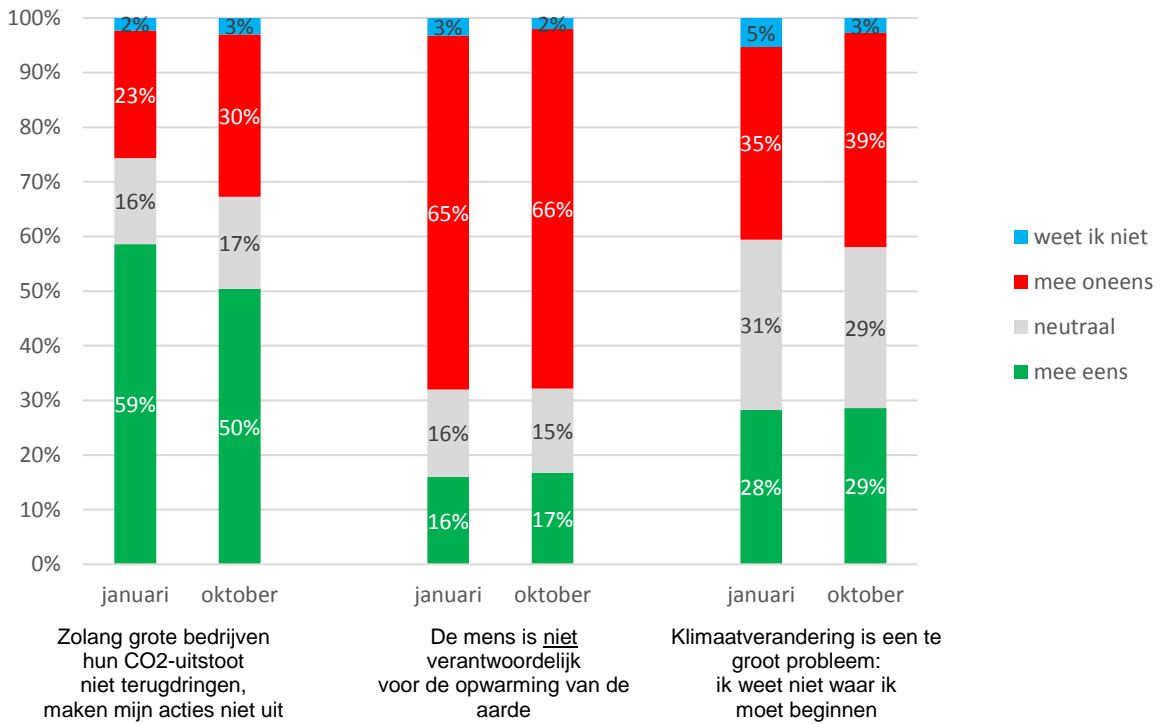
Kleiner deel denkt dat eigen acties niets uitmaken

Sommige van deze stellingen legden we al eerder voor (december 2018/januari 2019). Met de stelling "Zolang grote bedrijven hun CO₂-uitstoot niet terugdringen, maken mijn acties niet uit" is nu de helft (50%) van de Nederlanders het eens, dit was begin dit jaar nog 59 procent. Drie op de tien zijn het er niet mee eens. Deze laatste groep is iets gegroeid: van 23 naar 30 procent.

De andere 'herhaalstellingen' laten min of meer hetzelfde beeld zien. Zie figuur 3.5.

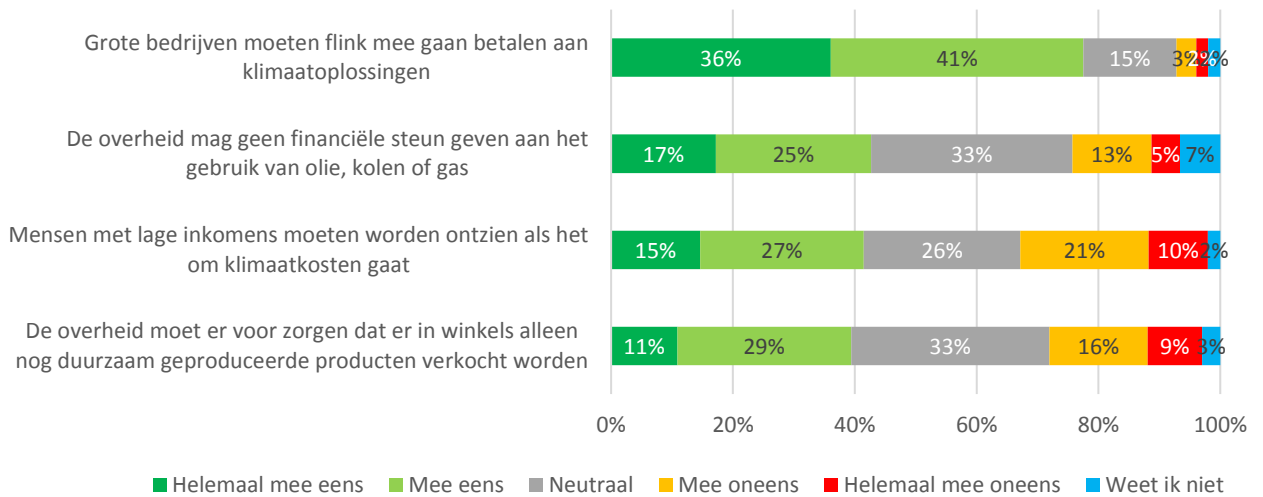
Figuur 3.5

Eens of oneens met deze stellingen (basis: allen, Januari 2019 versus oktober 2019)

Figuur 3.6

Eens of oneens met deze stellingen (basis: allen)

3.6 Gedrag aangepast. Hoe?

Hiervoor zagen we dat bijna vier op de tien zeggen hun gedrag veranderd te hebben naar aanleiding van de discussie over het klimaat. In een open vraag vroegen we "Op welke manier heeft u uw gedrag veranderd?" In de Word Cloud een bloemlezing van woorden die vaak gebruikt werden, met "minder" als *meest* gebruikt.

Van vier op de tien die zeggen dat ze hun gedrag veranderd hebben door klimaatdiscussie, zegt 8 procent het 'helemaal eens' te zijn met de stelling. Dat dit een betere indicatie is voor daadwerkelijk veranderd gedrag het afgelopen jaar dan die 38 procent, zien we aan de open antwoorden. Veel respondenten noemen zaken die ze al veel langer 'anders' doen dan dit jaar. Het meest zeggen GroenLinks- en PvdD-kiezers hun gedrag aan te hebben gepast, het minst kiezers van FvD, PVV en 50 Plus.

Mensen die duurzamer zijn gaan leven noemen een aantal zaken vaak:

- afvalscheiden;
- apparaten minder gebruiken, minder op de standby laten staan, meer led-verlichting, lichten vaker uit;
- verwarming laag en trui aan;
- zonnepanelen op het dak; dubbele beglazing; warmtepomp;
- minder plastic gebruiken, vaker duurzame producten/tassen;
- minder autorijden; 100 km/u rijden; elektrisch rijden (al is dat voor de meesten te duur); meer ov;
- minder lang douchen;
- minder vlees eten;
- voesel en drank uit de regio en van het seizoen kopen; voedselverspilling voorkomen;
- geen nieuwe kleding kopen.

Enkele citaten:

Eet al jaren geen vlees meer, vermijd plastic waar ik kan, koop bijna uitsluitend biologisch, gebruik uitsluitend recycle papier, koop meer in kringloop, koop minder kleding, recycle zo goed mogelijk, gebruik bijna uitsluitend de fiets voor boodschappen. PvdD-kiezer

Ik eet 15 jaar plant-aardig, koop geen nieuwe kleding/tas/schoenen van materiaal waar dieren voor hebben moeten lijden. Ik gebruik vaker het openbaar vervoer. Ik ga duurzaam autorijden zodra dit betaalbaar en haalbaar wordt voor de afstanden die ik af moet leggen.

PvdD-kiezer

De klimaatdiscussie is een deel geweest van bijna mijn hele opgroeiende tijd, dus ik weet niet precies welke aspecten van mijn gedragsverandering door deze discussie komen, maar ik denk dat veel duurzame beslissingen (vegetarisme, korter douchen, links stemgedrag) komen door de discussie.

GL-kiezer

Ik eet nauwelijks vlees meer, rij een elektrische scooter, heb de verlichting veranderd in led, gebruik geen chloor meer in toilet, probeer voedselverspilling te voorkomen.

GL-kiezer

Ik eet veganistisch, heb geen auto meer, ik douche 3 tot 4x per week met koud water, ik hou de thermostaat op 15 graden, ik vlieg niet meer en maak weinig gebruik van ov, ik fiets heel veel, ik heb overal dubbel glas en radiatorfolie achter de verwarmingen, ik scheid mijn afval.

GL-kiezer

Afgelopen 20 jaar zolder en vloerisolatie toegepast en dubbele beglazing door het hele huis. Auto de deur uit, daarvoor dalurenkorting bij NS en bijna alles fietsen. Eén vliegreis voor het hele gezin naar Roemenië in 25 jaar. Fietsvakanties ipv vliegvakanties.

GL-kiezer

90% van de lampen in huis vervangen door LED lampen. Verwarming staat een graag lager.

D66-kiezer

Dikke trui ipv verwarming omhoog, vaker de fiets ipv auto, zo min mogelijk vlees/zuivel gebruiken, kleine/zuinige auto.

ChristenUnie-kiezer

Bewuster inkopen, niet overconsumeren, bijna geen vlees meer eten, huis isoleren, minder auto gebruik, minder verwarming eerder trui, lokale spullen preferen over ver weg spullen, in het seizoen eten.

CDA-kiezer

Dit gaat over meerdere jaren. We hebben zonnepanelen aangeschaft. Elektrische auto kost dermate veel om te produceren en levert zoveel afval op, dat we die niet aan willen schaffen. Wel waterstofauto.

CDA-kiezer

Wij rijden geen auto meer (maar dat komt door omstandigheden). We koken elektrisch, we scheiden alles en het plastic vind ik verschrikkelijk, we eten niet elke dag vlees maar dat doen we al jaren. Het is eigenlijk niet veranderd door de discussie.

PvdA-kiezer

Ik ben me bewuster van het klimaat en we eten gemiddeld 1x per week geen vlees.

FvD-kiezer

Beter afval scheiden; zonnepanelen aangeschaft. De wil om elektrische auto aan te schaffen(helaas veel te duur). En wordt onvoldoende gestimuleerd door overheid (bijtelling zou in ieder geval NUL moeten zijn)

PVV-kiezer

Bewust worden van gebruik van gas (warmtewisselaar) zonnepanelen, meestal fietsen of lopen. Bewust inkopen levensonderhoud en kleding.

Zwevende kiezer

Beter nadenken over consuminderen, energiegebruik, boodschappen doen ("volgens de seizoenen" eten).

Zwevende kiezer

Gebruiken bijna nooit de auto maar de fiets. Zonnepanelen op het dak. Huis geïsoleerd. Rolluiken buiten om de warmte in de zomer buiten te houden zodat we geen airco hebben. Proberen zelden het vliegtuig te nemen.

Zwevende kiezer

Geen droger aangeschaft, bewuste keuze energieleverancier (ook al is het iets duurder), volle vaatwasser en wasmachine laten draaien, zo veel mogelijk op eco-stand, verwarming niet standaard ingesteld, geen eigen auto.

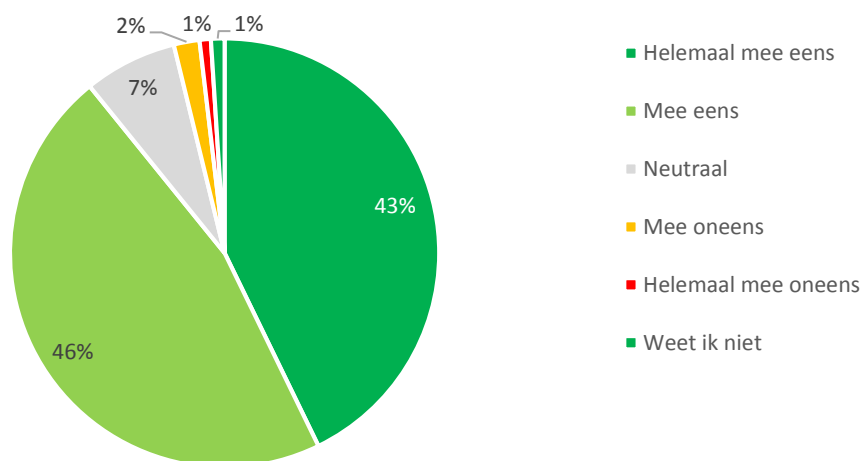
Zwevende kiezer

3.7 Boeren moeten eerlijke prijs krijgen voor hun producten

Negen op de tien kiezers (89%) vinden dat boeren een eerlijke prijs moeten krijgen voor hun producten, zodat ze kunnen verduurzamen.

Figuur 3.7

Eens of oneens met de stelling "Boeren moeten een eerlijke prijs krijgen voor hun producten, zodat ze kunnen verduurzamen" (Basis: allen)

4

HOOFDSTUK

Wonen

4. Wonen

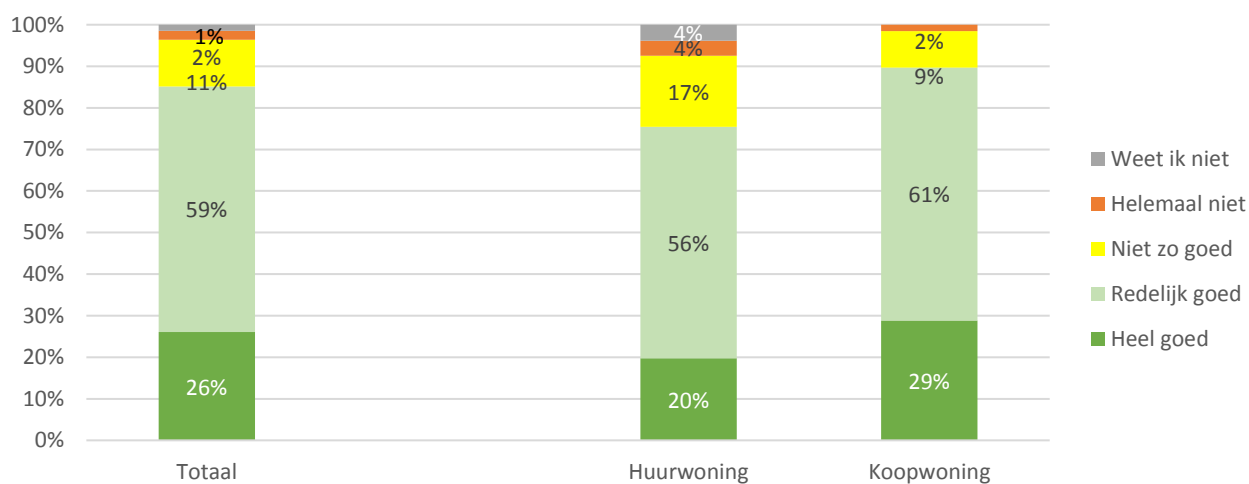
In dit hoofdstuk behandelen we hoe mensen wonen, het bewustzijn van manieren om hun huis energiezuinig te maken en de bereidheid om dergelijke maatregelen te treffen.

4.1 Op de hoogte van verduurzaming?

De meerderheid van de Nederlanders (85%) zegt goed tot redelijk goed op de hoogte te zijn van manieren waarop ze hun huis kunnen verduurzamen. Een kwart (26%) zelfs heel goed. Onder bezitters van een koopwoning ligt dit aandeel nog iets hoger: van hen zegt 29 procent dit heel goed te weten, tegenover 20 procent van de mensen die in een huurwoning wonen. Mensen die geen goed beeld van de maatregelen hebben vormen een minderheid: 11 procent weet het niet zo goed en 2 procent heeft helemaal geen beeld van manieren om hun huis energiezuiniger te maken.

Figuur 4.1

Hoe goed bent op de hoogte – denkt u – van de manieren die er zijn om uw huis energiezuiniger te maken? Het gaat hier bijvoorbeeld om manieren om uw huis beter te isoleren of gebruik te maken van andere energiebronnen of -apparatuur. (Basis: allen)

4.2 Aandeel met concrete verduurzamingsplannen gestegen

Het aandeel mensen dat nu plannen heeft om de woning energiezuiniger te maken lijkt te zijn gestegen. In januari was een op vier (24%) van plan in 2019 de woning energiezuiniger te maken. Nu, in oktober, is dit aandeel ongeveer een derde³. Woningbezitters hebben met name vaker concrete plannen om zonnepanelen te laten installeren (van 7% in februari naar 15% nu) of hun dak te isoleren (van 3% naar 7%)

Tabel 4.1

Heeft u concrete plannen de komende twaalf maanden (dus voor november 2020) iets te doen om uw woning energiezuiniger te maken? (basis: bezitters van een koopwoning, n=1.229)

	Januari 2018	Oktober 2019
	in 2019 van plan? *	In 2019/2020 van plan?
Ja	22%	32%
Nee	76%	64%
Ja, zonnepanelen / zonneboiler	7%	15%
Ja, dak (laten) isoleren	3%	7%
Ja, andere verwarmingsketel	6%	6%
Ja, vloerisolatie	4%	6%
Ja, dubbel glas of HR-glas	3%	5%
Ja, spouwmuren	4%	5%
Ja, ander/beter ventilatiesysteem	1%	2%
anders **	4%	9%

* 'Heeft u concrete plannen dit jaar (2019) iets te doen om uw woning energiezuiniger te maken?'

** Ongeveer de helft van deze 9 procent 'anders' zegt: 'we doen alles wat we kunnen, dus we kunnen niet meer doen.'

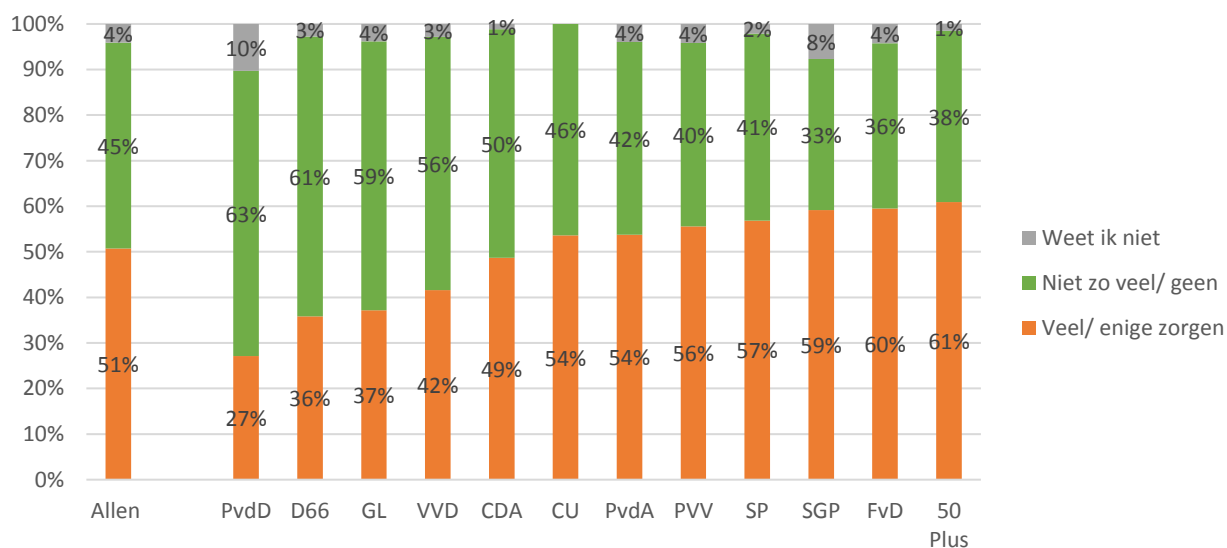
³ 36 procent vulde niet nee in, maar een deel van de stijging ligt bij 'anders' (van 4 naar 9%). Maar ongeveer de helft van deze 9 procent zegt: 'we doen alles wat we kunnen, dus we kunnen niet meer doen. Als we 4 procent van deze 36 procent aftrekken, komt het aandeel 'ja' op 32 procent. Nog steeds een significante stijging.

4.3 Helft Nederlanders maakt zich zorgen om kosten verduurzaming woning

Een belemmering om het huis te verduurzamen kunnen de kosten zijn die daarmee gemoeid zijn. De helft (51%) van de Nederlanders maakt zich hier inderdaad veel of enige zorgen over (figuur 4.2). Naar politieke voorkeur zien we wederom aanzienlijke verschillen: kiezers van Partij voor de Dieren, D66 en GroenLinks maken zich het minst vaak zorgen over de kosten van verduurzaming, kiezers van SGP, Forum voor Democratie, 50 Plus en SP maken zich het vaakst zorgen.

Figuur 4.2

In hoeverre maakt u zich zorgen over de kosten die de verduurzaming van uw woning met zich meebrengt? (Basis: allen)

Mensen die zich zorgen maken over de kosten van de verduurzaming van hun woning doen dat vooral om de volgende redenen:

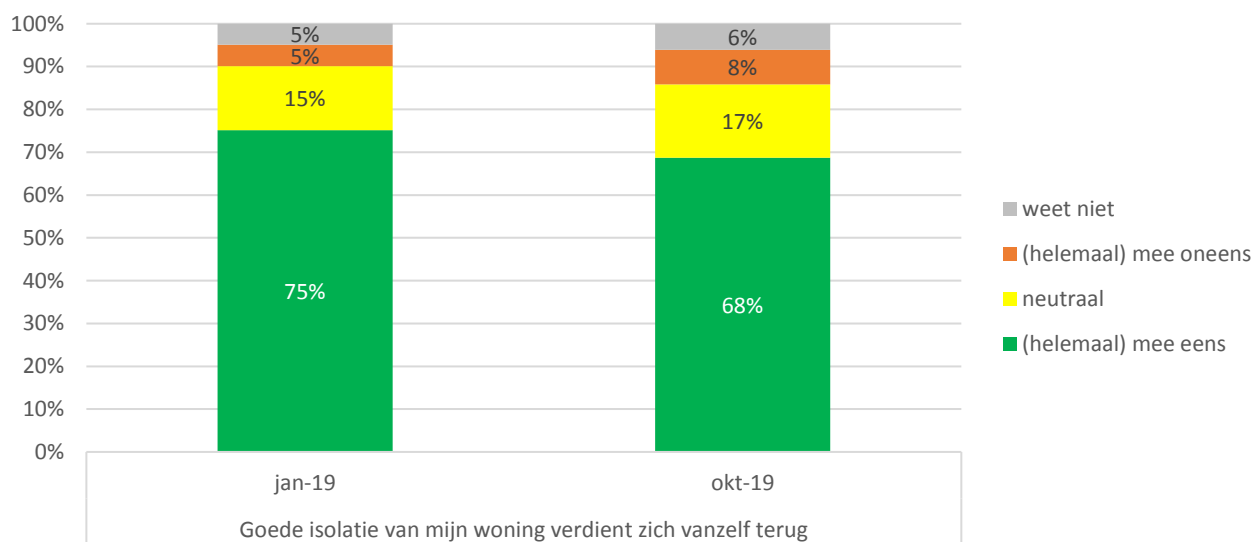
- Dat investeringen verrekend worden in de huur: "Dat de huur enorm gaat stijgen en ik het niet meer kan betalen." "Dat de woningbouwvereniging mijn huur te veel laat stijgen zodat ik noodgedwongen zal moeten verhuizen."
- De mogelijkheid dat dergelijke kosten te groot worden: "Dat ik deze kosten niet kan betalen, er is geen ruimte om te sparen, en we willen hiervoor niet gaan lenen." "Ik heb het geld niet om te verduurzamen."
- Zorgen over het rendement van verduurzaming: "De kosten zijn hoog en ik ben op leeftijd. De kosten worden door mij niet meer terugverdiend, alhoewel dat voor het klimaat natuurlijk niets uitmaakt."
- Andere kosten die mogelijk met verduurzaming gemoeid gaan: "Bijkomende kosten zoals herstel bestrating, parket en overige schade."

4.4 Vertrouwen in rendement isolatie iets gedaald

De meerderheid van de Nederlanders (68%) denkt dat goede isolatie van de woning zich vanzelf terug zal verdienen, al is dit aandeel van de Nederlanders iets gedaald ten opzichte van januari dit jaar (van 75% in januari naar 68% nu). Bezitters van een koopwoning zijn het vaker eens met de stelling (71%) dan huurders (63%).

Figuur 4.3

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraak? (Basis: allen)

4.5 Praktische belemmeringen

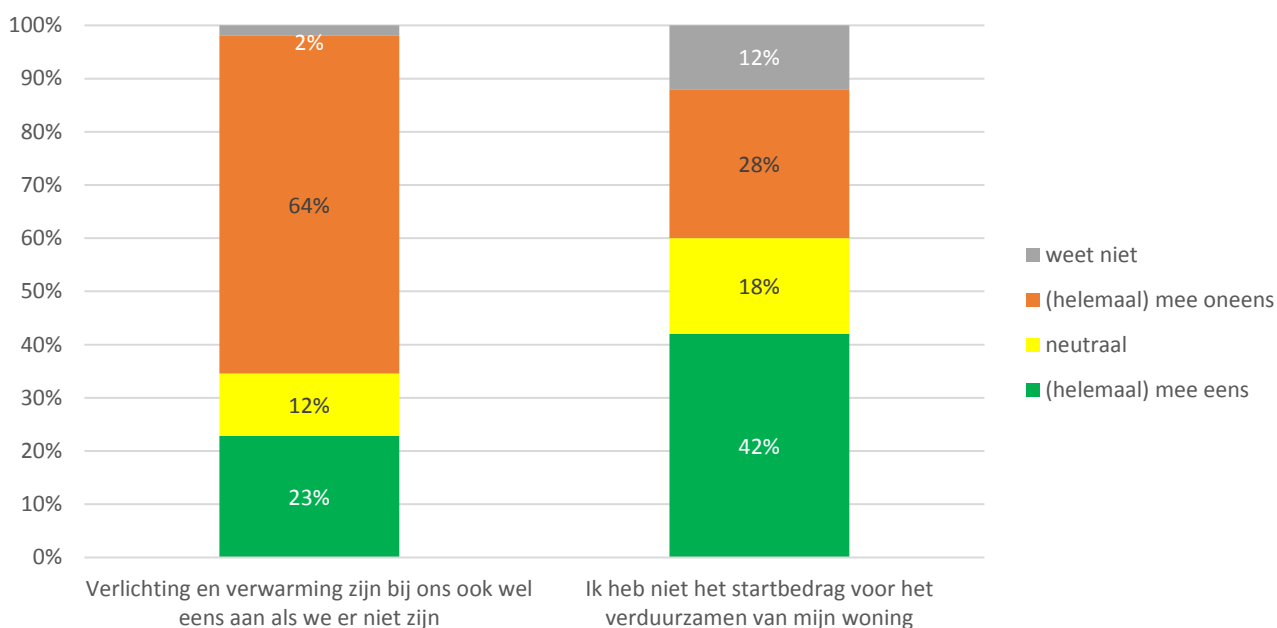
Al heeft het merendeel van de Nederlanders er vertrouwen in dat goede isolatie zichzelf terugverdient, dit betekent nog niet dat dergelijke duurzame maatregelen getroffen worden. Ruim vier op de tien Nederlanders (42%) stellen dat het startbedrag voor het verduurzamen van de woning voor hen te hoog is. Met name kiezers van PVV (60%), SP (58%) en 50Plus (50%) zeggen dit.

Ook naar opleiding zien we verschil: lager opgeleiden zijn het vaker met de stelling eens (50%) dan hoger opgeleiden (32%).

Een andere manier om bij te dragen aan duurzaamheid is het tegengaan van verspilling van energie. Bijna twee derde van de Nederlanders (64%) zorgt ervoor dat de verlichting en verwarming uit zijn wanneer er niemand thuis is (figuur 4.4).

Figuur 4.4

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken? (Basis: allen)

5

HOOFDSTUK

Mobiliteit

5. Mobiliteit

Dit hoofdstuk gaat over hoe Nederlanders zich verplaatsen (met welke vervoermiddelen), of en hoeveel ze vliegen en voor welke maatregelen ze wel of niet zijn. Voelen Nederlanders Vliegwrøeging?

5.1 Welke vervoermiddelen gebruikt men?

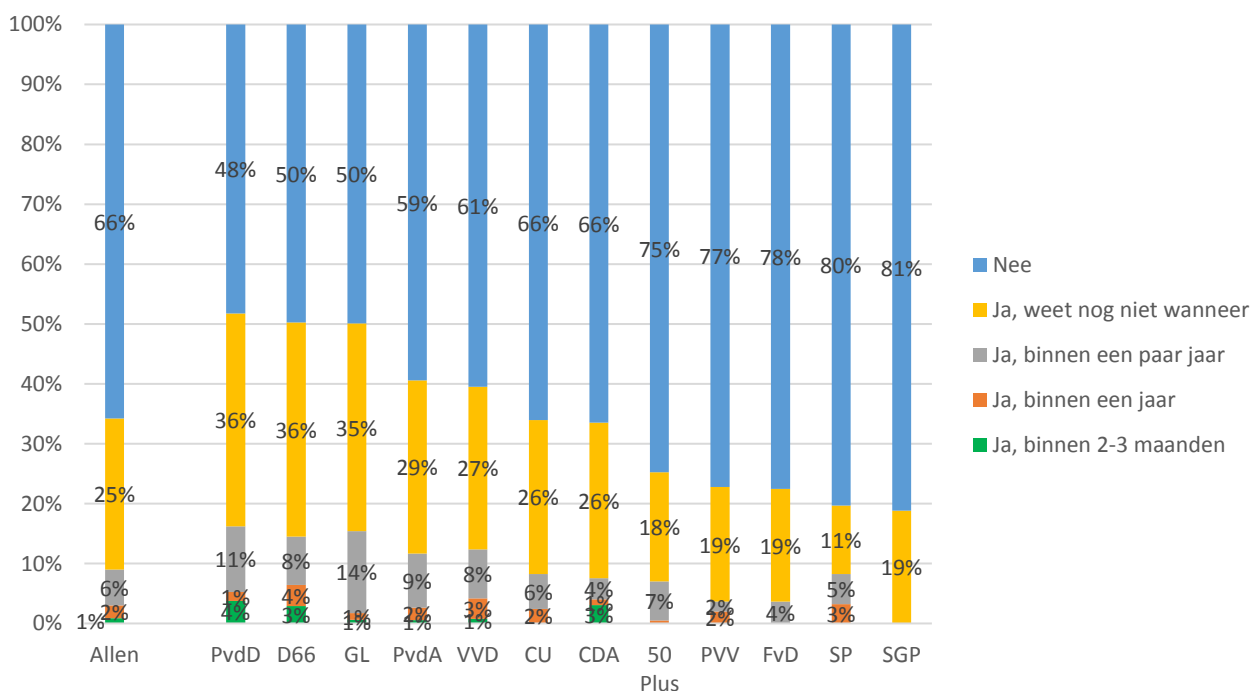
De auto en de fiets zijn de belangrijkste vervoermiddelen voor de Nederlander. Negen op de tien Nederlanders kunnen beschikken over een auto. Uit onderzoek van I&O Research voor de Volkskrant, gepubliceerd in januari 2019⁴, bleek dat twee derde (65%) van de werkende Nederlanders met de auto naar het werk gaat, drie op de tien (29%) de fiets nemen, 11 procent de trein en eveneens 11 procent ander openbaar vervoer. De e-bike is met 8 procent niet zo ver verwijderd van de trein. Het merendeel van de Nederlanders rijdt op benzine of diesel.

5.2 Een op drie overweegt aanschaf elektrische auto

Vanaf 2030 mogen in Nederland alleen nog emissieloze auto's worden verkocht.⁵ Ook stimuleert de overheid elektrisch rijden door het fiscaal aantrekkelijk te maken. Een derde van de Nederlanders (34%) overweegt de aanschaf van een elektrische auto, al weet het grootste deel nog niet wanneer ze dat gaan doen. Een klein deel heeft concrete plannen om een elektrische auto aan te schaffen: 1 procent van de Nederlanders zegt dit binnen enkele maanden te doen, 2 procent binnen een jaar en 6 procent binnen enkele jaren.

Figuur 5.1

Overweegt u de aanschaf van (nog) een elektrische auto? (Basis: allen)

Naar politieke voorkeur zien we duidelijke verschillen: de helft van de kiezers van de Partij voor de Dieren, D66 en GroenLinks overweegt de aanschaf van een elektrische auto. Vooral jongeren willen graag een elektrische auto: 7 procent denkt er binnen een jaar een aan te gaan schaffen.

⁴ "Kilometerbeprijzing? Ja, maar onder voorwaarden" Zie: <https://ioresearch.nl/Home/Nieuws/kilometerbeprijzing-ja-maar-onder-voorwaarden#.XHJrLbft6M8>

⁵ <https://www.anwb.nl/auto/nieuws/2017/oktober/regeerakkoord-vanaf-2030-alleen-nog-nieuwe-elektrische-autos>

5.3 Vlieggedrag

De helft (53%) van de Nederlanders vloog de afgelopen twee jaar minimaal één keer. Gemiddeld vliegt men 0,71 per jaar, in januari was dit 0,76 (dit is inclusief degenen die niet vliegen; 1 keer is heen en terug; geen significant verschil met januari⁶). Kijken we alleen naar degenen die vliegen, dan ligt voor hen het gemiddelde op 1,4 keer per jaar.

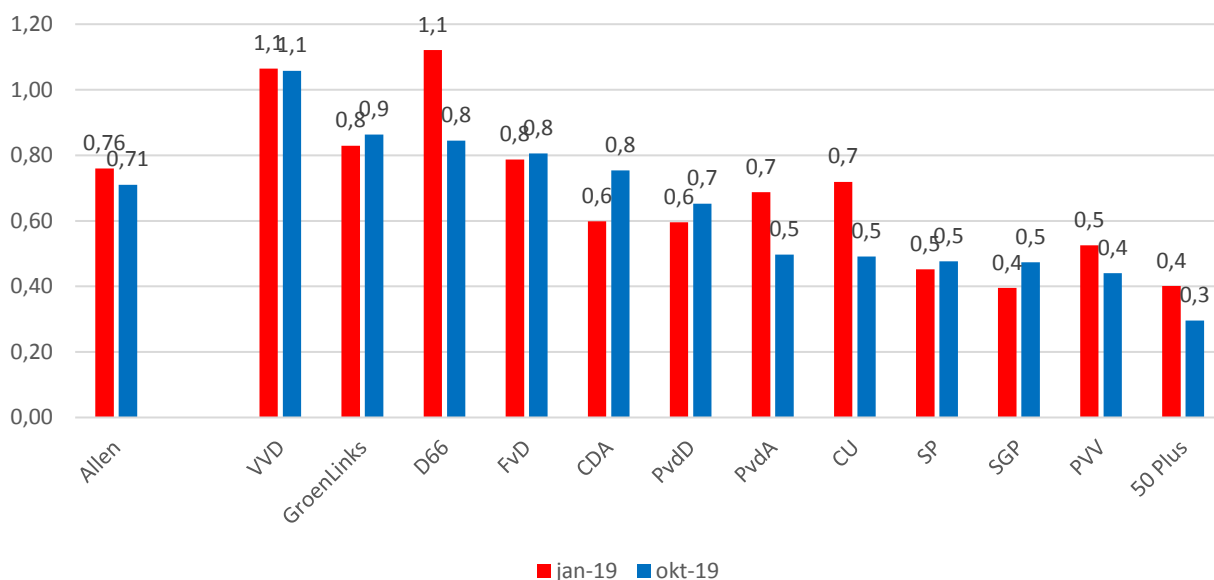
Het meest vliegen degenen met een hogere opleiding en mensen met een boven modaal inkomen. Qua leeftijd: vooral 25-34-jarigen, gevolgd door 18-24- en 35-49-jarigen.

In figuur 5.2 zien we dat VVD-, GroenLinks- en D66-kiezers het meest vliegen. Begin dit jaar was de D66-kiezer nog koploper, nu is dat dus de VVD-kiezer.

Het minst wordt er gevlogen door 50 Plus-, PVV-, SGP-, CU- en PvdA-kiezers.

Figuur 5.2

Aantal keren gevolgen gevlogen, afgelopen 12 maanden (Basis: allen. Inclusief niet-vliegers).

⁶ Volgens het KIM vliegen Nederlanders 1,3 keer per jaar met het vliegtuig (inclusief personen die in een jaar tijd geen enkele vliegreis hebben gemaakt). Volgens het KIM maakt 58% van de volwassen Nederlanders per jaar een vliegreis, doet 42% dit niet.

<https://www.kimnet.nl/publicaties/rapporten/2018/03/22/de-vliegende-hollander>

5.4 'Vliegwroeging' iets toegenomen: een op vijf voelt zich schuldig

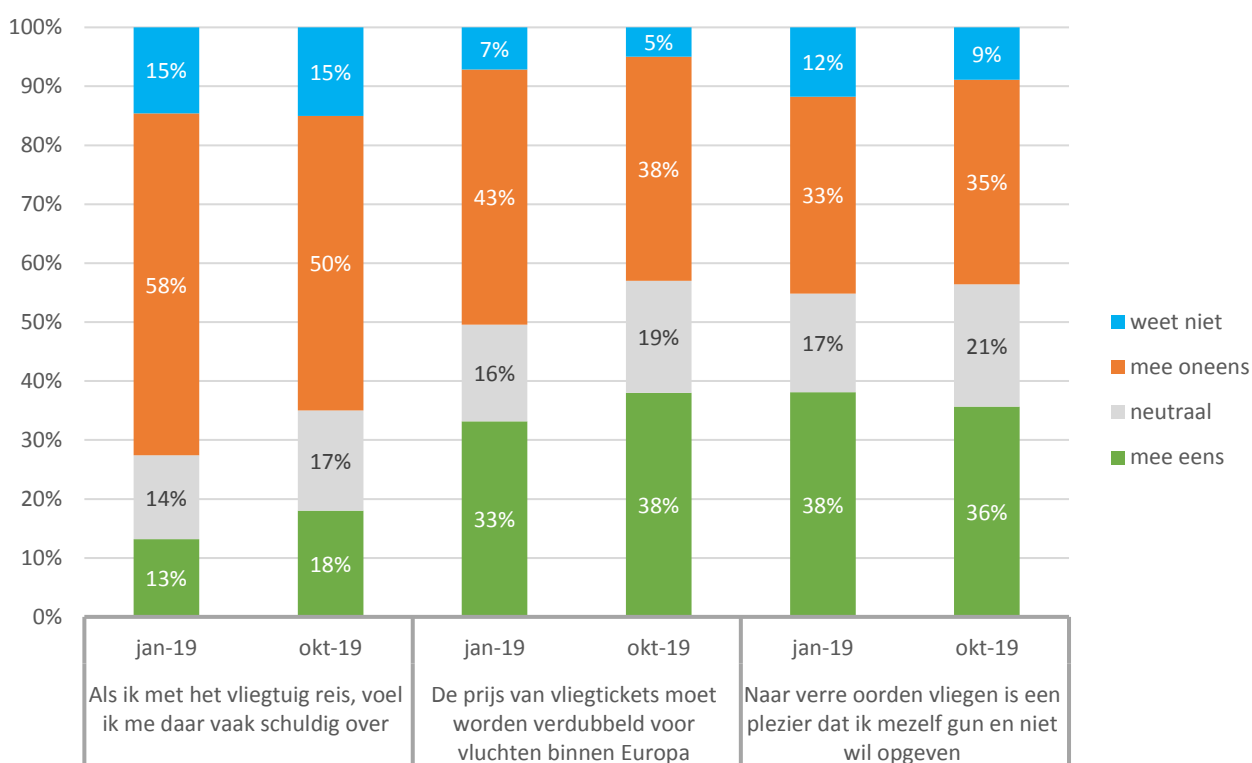
Er wordt wel gesproken over 'vliegschaamte'. Wij vroegen de Nederlanders in januari en oktober (middels een stelling) of ze zich schuldig voelen als ze vliegen: 'vliegwroeging'. Dat bleek in januari maar beperkt het geval: 13 procent onderschreef de stelling 'Als ik met het vliegtuig reis, voel ik me daar vaak schuldig over'. Inmiddels is 18 procent het hier mee eens (significant verschil). Vliegwroeging neemt dus enigszins toe, maar nog steeds voelen de meeste mensen zich niet schuldig wanneer zij vliegen.

Het meest komt vliegwroeging voor onder hoger opgeleiden (23% nu, 21% in januari); GroenLinks- (43% nu, 32% in januari) en PvdD-kiezers (38% nu, 31% in januari) gaan hier het meest onder gebukt, gevolgd door de PvdA-kiezer (26%). PVV- (4%), FvD-kiezers (8%) hebben hier weinig last van.

VVD-kiezers zitten met 16 procent op het gemiddeld. Andere veelvlieger, de D66-kiezer, voelt zich met 26% wel vaker dan gemiddeld schuldig.

Figuur 5.3

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de volgende stellingen? (Basis: allen)

Bijna vier op de tien Nederlanders (38%) vinden dat de prijs voor Europese vluchten verdubbeld moet worden. Ook dit is een significante toename ten opzichte van januari, toen 33 procent van de Nederlanders het eens was met de stelling.

Ook hier zien we grote verschillen naar politieke voorkeur: kiezers van GroenLinks (62%), PvdD (60%), CU (50%) en PvdA (53%) willen vaker dan gemiddeld dat de prijs voor Europese vluchten wordt verdubbeld. Kiezers van PVV (30% eens, 56% oneens met de stelling) en FvD (24% eens, 56% oneens) vaker niet dan wel.

Ruim een derde van de Nederlanders (36%) zegt: 'Naar verre oorden vliegen is een plezier dat ik mezelf gun en niet wil opgeven', 35 procent is het daar mee oneens. Dit is vergelijkbaar met hoe Nederlanders in januari dachten over het vliegen naar verre oorden.

Vooraf jongeren (18-24-jarigen: 41% mee eens) en hoger opgeleiden (40%) gunnen zichzelf een verre vliegvakantie. VVD-kiezers (47%) scoren op deze stelling het hoogst.

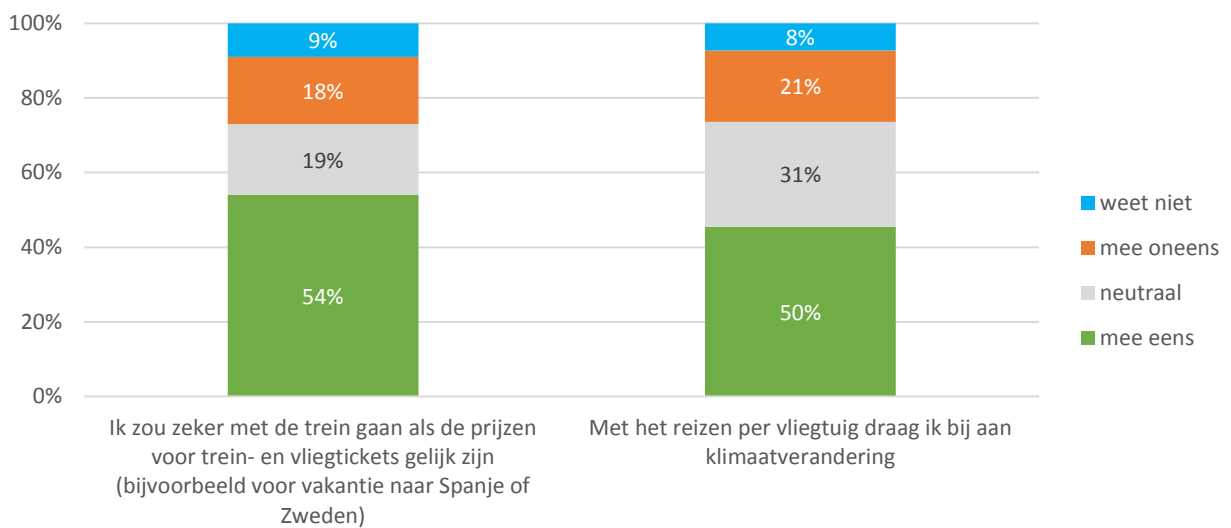
5.5 Helft Nederlanders zou voor trein kiezen als prijzen gelijk zijn

Het merendeel van de Nederlanders (54%) zegt dat zij zeker met de trein zouden gaan als de prijzen voor trein- en vliegtickets gelijk zouden zijn.

Verder is de helft van de Nederlanders er zich van bewust dat zij bijdragen aan klimaatverandering als ze met het vliegtuig reizen. Naar politieke voorkeur zien we wederom verschillen: kiezers van GroenLinks (82%), Partij voor de Dieren (82%) en D66 (75%) zijn het het vaakst met de stelling eens, kiezers van Forum voor Democratie (30%) en de PVV (27%) het minst vaak.

Figuur 5.4

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de volgende stellingen?

5.6 Draagvlak voor verlagen maximumsnelheid toegenomen

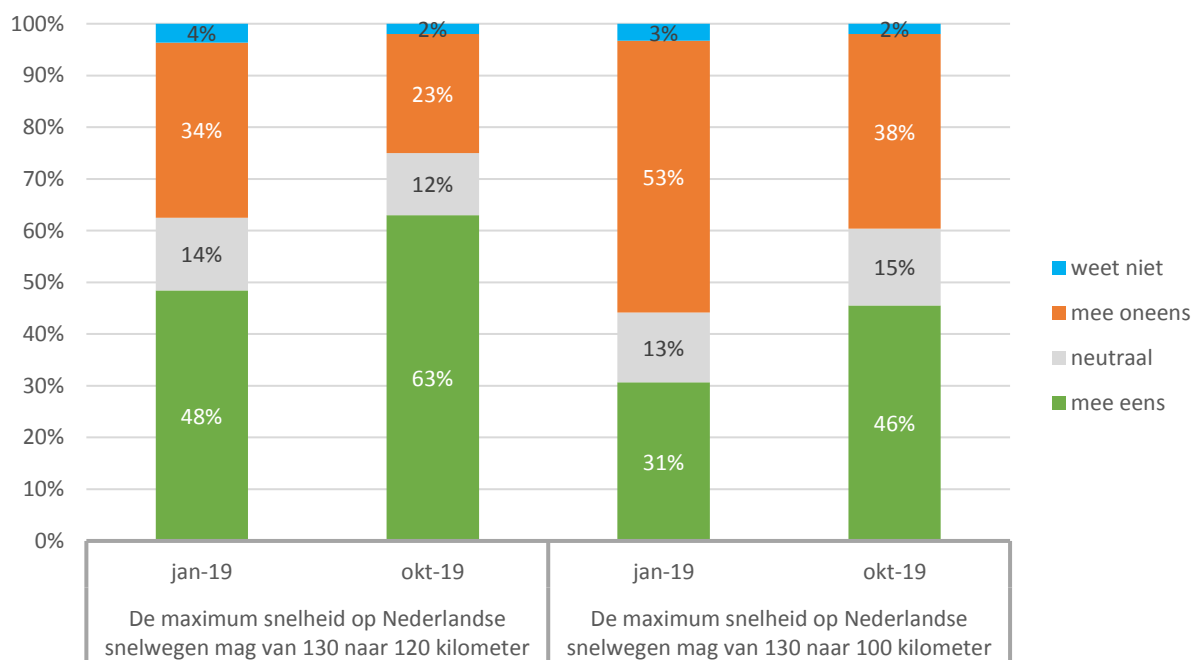
Langzamer rijden is beter voor het klimaat. Nu is de maximumsnelheid op veel snelwegen 130 kilometer per uur. Volgens TNO veroorzaakt 130 kilometer per uur rijden 5 procent meer uitstoot dan 120 kilometer. Bij 100 kilometer per uur scheelt het 16 procent⁷. Daarnaast speelt de maximum snelheid een rol in de recente stikstofproblematiek: een hogere maximum snelheid leidt tot meer stikstofuitstoot. Het verlagen van de maximumsnelheid was daarom ook een advies van de commissie-Remkes om op korte termijn om te gaan met de stikstofproblematiek⁸.

In januari vond bijna de helft van de Nederlanders (48%) het acceptabel als die maximum snelheid terug mag naar 120 kilometer, een derde was daar tegen. Inmiddels is bijna twee derde van de Nederlanders (63%) voor het verlagen van de maximum snelheid naar 120 kilometer per uur en is minder dan een kwart (23%) daar tegen. Dit zijn significante verschillen.

Bijna de helft van de Nederlanders is voor het terugbrengen van de maximumsnelheid naar 100 kilometer: 46 procent is voor en 38 procent is daar tegen. Ook hier dus een forse (en significante) toename.

Figuur 5.5

Kunt u aangeven in welke mate u het eens of oneens bent met de volgende stellingen?

⁷ Bron TNO april 2016: <https://publications.tno.nl/publication/34620292/sjR22D/TNO-2016-TL-NOT-0100295342.pdf>

CE Delft juni 2009. <https://www.ce.nl/publicaties/937/langzamer-is-zuiniger>

⁸ Bron: Niet alles kan – Eerste advies van het Adviescollege Stikstofproblematiek.

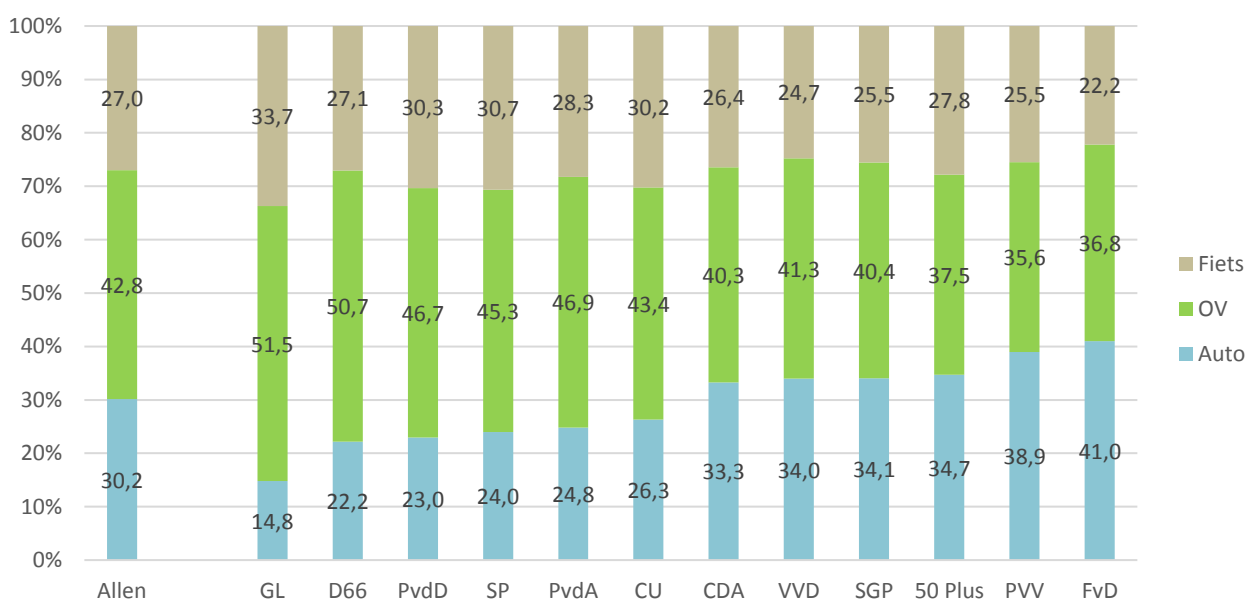
https://d2z1a14d3feyr7.cloudfront.net/app/uploads/2019/09/25154843/Niet_alles_kan_Eerste_advies_Adviescollege_Stikstofproblematiek_25-09-2019-1.pdf. Geraadpleegd op 17-10-2019

5.7 Vooral investeren in openbaar vervoer

Om de mobiliteit te verbeteren kan de overheid in een aantal dingen investeren. Om te bepalen waar Nederlanders prioriteit aan geven hebben we hen gevraagd 100 punten te verdelen over drie zaken waar de overheid in kan investeren: de auto (bijvoorbeeld het wegennet, verkeerslichten), het openbaar vervoer (trein, tram, metro, bus) en de fiets (fietspaden, elektrische fiets). Gemiddeld zeggen Nederlanders dat de overheid vooral in het openbaar vervoer moet investeren: 43 punten van de 100 zouden hieraan besteed moeten worden. Investeringen in de auto (30 punten) en fiets (27 punten) volgen daarna.

Figuur 5.6

Nederland is een druk land. Zowel op de weg als in het openbaar vervoer loopt het verkeer vaak vast. Wat vindt u, waar moet de overheid vooral in investeren zodat mensen mobiel kunnen blijven? Kunt u 100 punten verdelen over de auto, het openbaar vervoer en de fiets?

Naar partijvoorkeur zien we wederom verschillen al krijgt het openbaar vervoer van bijna alle kiezersgroepen (met uitzondering van PVV en FvD) de meeste punten.

Kiezers van GroenLinks, D66 en Partij voor de Dieren zijn groot voorstander van investeringen in het openbaar vervoer en de fiets, ten koste van investeringen in de auto. Opvallend is dat ook kiezers van de VVD het openbaar vervoer meer punten geven (41) dan de auto (34).

PVV- en FvD-kiezers geven door de bank genomen wel prioriteit aan investeringen in de auto.

6

HOOFDSTUK

Vlees eten

6. Vlees eten

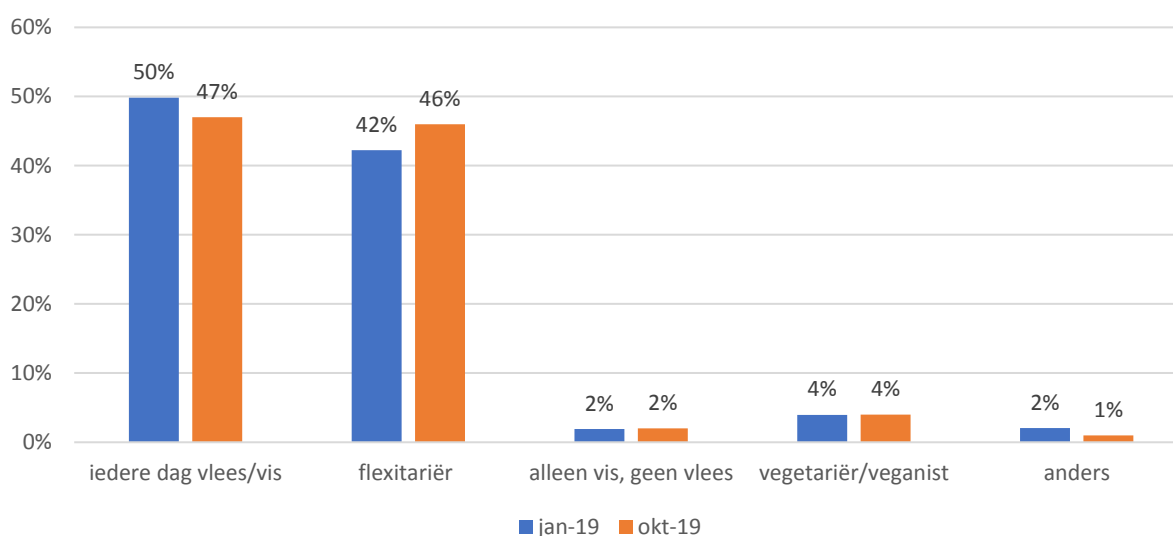
In dit hoofdstuk behandelen we het eten van vlees. Voedsel is goed voor ongeveer een kwart van de totale CO₂-uitstoot⁹. Vooral vlees is hier verantwoordelijk voor. Bestaat er zoiets als 'vleeswroeging'?

6.1 Helft Nederlanders eet iedere dag vlees of vis

De helft van de Nederlanders zegt iedere dag vlees of vis te eten (47%). Bijna de helft (46%) noemt zichzelf flexitariër (zij eten één of meer dagen in de week geen vlees). Slechts 6 procent eet helemaal geen vlees: 2 procent wel vis, geen vlees, 3 procent vlees noch vis en 1 procent noemt zichzelf veganist (helemaal geen dierlijke producten)¹⁰ (zie figuur 6.1; de verschillen tussen januari en oktober zijn niet significant).

Figuur 6.1

Welk type eter bent u? (basis: allen)

Hoger opgeleiden delen zichzelf vaker in bij de flexitariërs dan bij de vleeseters en zijn iets vaker vegetariër.

⁹ In de bijlage (hoofdstuk 9) worden de bronnen hiervoor gerapporteerd.

¹⁰ Deze cijfers komen goed overeen met andere onderzoeken, zie bijvoorbeeld de website van het Voedingscentrum (oktober 2018): <https://www.voedingscentrum.nl/nl/nieuws/bijna-de-helft-van-de-nederlanders-probeert-minder-vlees-te-eten.aspx>

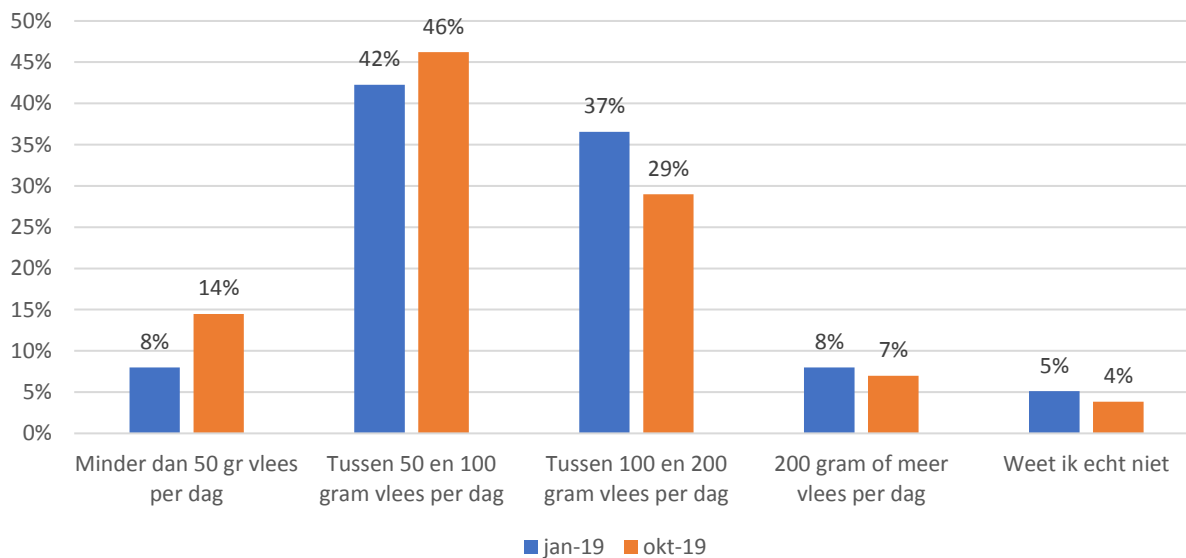
6.2 Meeste mensen eten tussen 50 en 100 gram vlees per dag

Bijna de helft van de Nederlanders eet dus elke dag vlees of vis. Voor de CO₂-uitstoot is niet alleen de frequentie waarin men vlees eet belangrijk, minstens zo belangrijk is de hoeveelheid vlees die mensen eten.

In vergelijking met januari lijkt het erop dat Nederlanders minder vlees zijn gaan eten: het aandeel mensen dat minder dan 50 gram vlees per dag eet is iets (maar wel significant) gestegen, terwijl het aandeel dat tussen de 100 en 200 gram vlees per dag eet iets is gedaald (figuur 6.2).

Figuur 6.2

Als u vlees eet, hoeveel gram eet u dan gemiddeld per dag? (Basis: mensen die wel eens vlees eten, n=1.602)

6.3 Vleeswroeging en minder vlees eten

Zeven procent is het eens met de stelling "Ik voel me schuldig als ik vlees eet", dit is min of meer gelijk aan de score in januari (8%). 'Vleeswroeging' komt dus (nog) minder voor dan vliegwroeging (18%, zie paragraaf 5.4). Als het zich manifesteert, dan vooral onder vleesetende GL- en PvdD-kiezers.

Een op de tien vleesetende Nederlanders vindt dat zij eigenlijk helemaal geen vlees meer zouden moeten eten. Met name kiezers van Partij voor de Dieren (31%) en GroenLinks (20%) vinden dit. Kiezers van SGP (88%), FvD (88%) en PVV (83%) zijn het het vaakst met de stelling oneens.

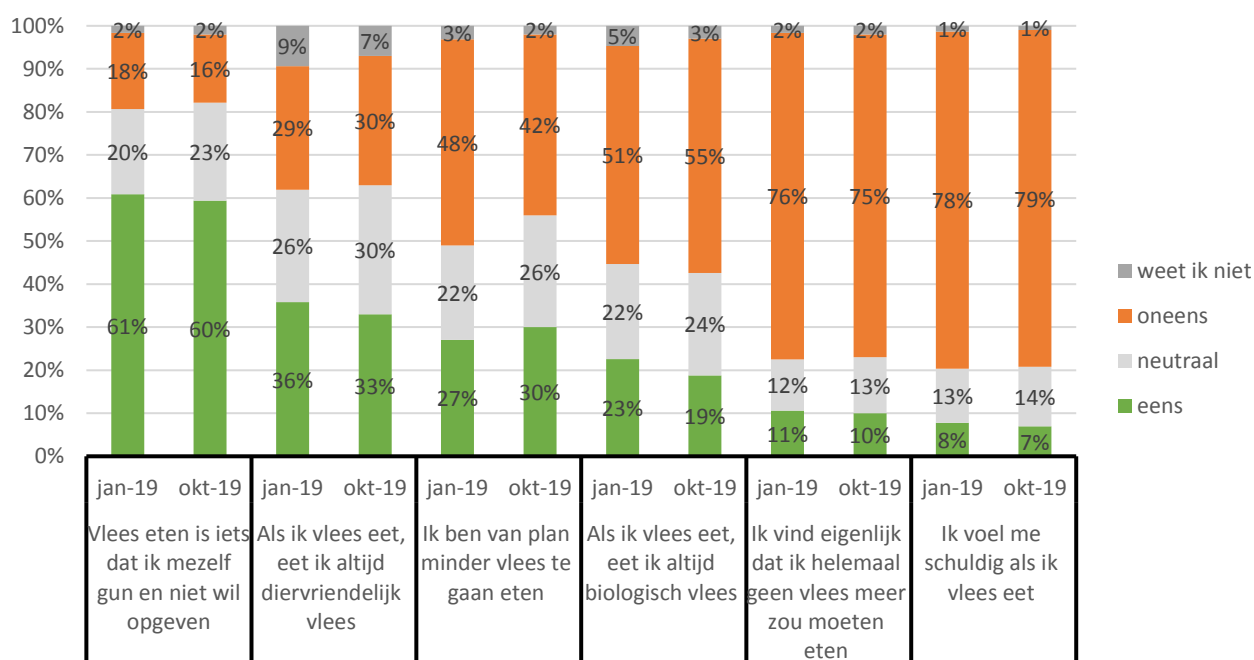
Wel zeggen drie op de tien vleeseters *minder* vlees te willen eten. Dit geldt vooral voor degenen die toch al relatief weinig vlees eten en minder voor grote vleeseters (met name PVV- en CDA-stemmers). In vergelijking met januari is het aandeel dat het oneens is met de stelling significant afgenomen (van 48 naar 42%)¹¹.

De stelling "Vlees eten is iets dat ik mezelf gun en niet wil opgeven" krijgt beduidend meer bijval: 60 procent is het hiermee eens.

Een derde (33%) van de Nederlanders zegt altijd diervriendelijk vlees te eten en 19 procent zegt altijd biologisch vlees te eten.

Figuur 6.3

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen over het eten en kopen van vlees? (Basis: mensen die wel eens vlees eten, n=1.602)

¹¹ Andere verschillen met oktober in deze figuur zijn niet significant.